

**O'ZBEKISTONDA SOLIQ IMTIYOZLARIDAN SAMARALI
FOYDALANISH MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI**

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi Magistranti
Rajapov O'ktam Maxmaraimovich

***Annotatsiya.** Maqolada imtiyozlaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari bo'yicha iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari o'rganilgan. Soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish bo'yicha tadqiqotlar olib borilgan va sababchi omillar tahlil qilingan hamda xulosa-takliflar shakllantirilgan.*

***Kalit so'zlar:** soliq, soliq imtiyozlari, soliq mexanizmi, soliq imtiyozlari mexanizmi, soliq tekshiruvlari.*

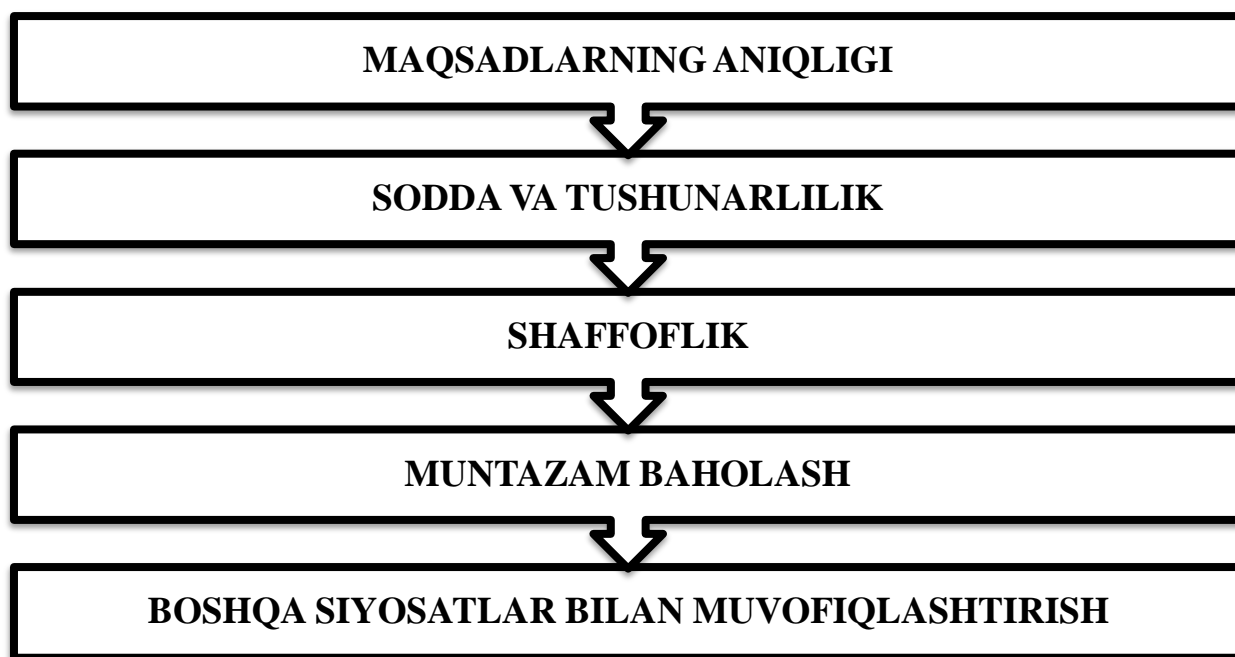
Kirish. Soliq mexanizmi hukumatlarning davlat xizmatlarini ko'rsatish uchun zarur bo'lgan resurslarga ega bo'lishi, shuningdek, soliq to'lovchilarga nisbatan adolatli va to'g'ri munosabatda bo'lishini ta'minlash uchun mo'ljallangan murakkab tizimdir. Soliq mexanizmi soliq qonunchiligi, soliq stavkalari va soliqlarni undirish jarayonlarini o'z ichiga olgan bir nechta tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi.

Soliq ma'muriyati soliq mexanizmi orqali amalga oshiriladi. Soliq mexanizmi iqtisodiy mexanizmning tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. Xuddi shuningdek, soliq imtiyozlari mexanizmi soliq mexanizmining tarkibiy qismidir.

Ma'lumki, soliq imtiyozlari muayyan iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishning samarali vositasi bo'lishi mumkin. Shubhasiz, soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish iqtisodiy faollik va ijtimoiy farovonlikni rag'batlantirish maqsadlari bilan adolatli va samarali soliq tizimini saqlash zarurati bilan muvozanatlash qobiliyatiga bog'liq.

Tahlil va natijalar. Soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish imtiyozning aniq maqsadlarini, kengroq siyosat kontekstini hamda zarar ko'rgan shaxslar va

korxonalarining ehtiyojlari va afzalliklarini hisobga oladigan nozik va strategik yondashuvni talab qiladi. Soliq imtiyozlaridan foydalanish investitsiyalarni rag'batlantirish yoki ijtimoiy farovonlikni oshirish kabi muayyan maqsadlarni amalga oshirishda kuchli vosita bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, soliq imtiyozlarini ishlab chiqish va amalga oshirishni sinchkovlik bilan ko'rib chiqish ularning ko'zlangan maqsadlarga erishishda samaradorligini kafolatlash uchun zarurdir. Ushbu fikrlarni hisobga olgan holda, siyosatchilar iqtisodiy o'sishni va ijtimoiy farovonlikni qo'llab-quvvatlovchi adolatli va samarali soliq tizimini yaratishga hissa qo'shadigan samarali va adolatli soliq imtiyozlarini shakllantirishlari mumkin. Biroq, soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish bir qator omillarni diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qiladi, jumladan:

1-rasm. Soliq imtiyozlaridan samarali foydalanishda omillar ketma-ketligi¹

Soliq imtiyozlari kengroq iqtisodiy maqsadlarga mos keladigan aniq maqsadlarga ega bo'lishi kerak. Bu imtiyozlar iqtisodiyot yoki jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan faoliyatga yo'naltirilganligini ta'minlash lozim. To'g'rirog'i, investitsiya yoki innovatsiyalarni rag'batlantirish kabi foydaning ko'zlangan

¹ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

maqsadlari haqida aniq bo'lishi kerak. Bu aniqlik foyda siyosatchilar rag'batlantirmoqchi bo'lgan muayyan faoliyat yoki xatti-harakatlarga qaratilganligini ta'minlaydi.

Tashkilotlar tomonidan soliq imtiyozlaridan samarali foydalanilganligi natijalarini albatta ularda o'tkazilgan nazorat tadbirlari, ya'ni soliq tekshiruvlari orqali aniqlash mumkin.

1-jadvalda 2019-2023-yillarda soliq imtiyozidan foydalangan korxonalar va o'tkazilgan soliq tekshiruvlari tahlili keltirilgan bo'lib, soliq imtiyozidan foydalangan korxonalar soni 2019-yilda 24 363 ta, 2020-yilda 18 577 ta, 2021-yilda 35 794 ta, 2022-yilda 14 778 ta va 2023-yilda 119130 ta bo'lgan bo'lsa, 5-yilda umumiy hisobda soliq imtiyozidan foydalangan korxonalar soni 212642 tani tashkil etmoqda va summasi 5-yil davomida 199 771,4 mlrd.so'mni tashkil etganligini ko'rishimiz mumkin. Endi soliq imtiyozidan noto'g'ri foydalanganligi bo'yicha qo'shimcha hisoblangan korxonalar soni 2019-yilda 603 ta, 2020-yilda 410 ta, 2021-yilda 1499 ta, 2022-yilda 734 ta va 2023-yilda 1330 ta bo'lgan bo'lsa, 5 yilda umumiy hisobda soliq imtiyozidan foydalangan korxonalar soni 4576 tani tashkil etmoqda va summasi 5 yil davomida 766,5 mlrd.so'mni, ya'ni noto'g'ri foydalanganligi bo'yicha qo'shimcha hisoblangan summa 0,4 foizni tashkil etganligini ko'rishimiz mumkin.

2019-2023-yillar davomida 1 907 ta holatda (45,7 foiz) kameral soliq tekshiruvlari asosida, 2 669 ta holatda (54,3 foiz) soliq auditi asosida soliq imtiyozidan noto'g'ri foydalanganligi bo'yicha kamchiliklar aniqlangan. Bu raqamlar soliq imtiyozlaridan foydalanadigan korxonalar, noto'g'ri foydalanish ko'lami va ular bilan bog'liq holda undirilgan qo'shimcha soliq summalari haqida to'liq ma'lumot beradi. Ko'rinib turibdiki, soliq imtiyozlaridan noto'g'ri foydalanilganligi ko'plab hollarda aniqlangan va soliq organlari ushbu kamchiliklarni aniqlash uchun ham kameral soliq tekshiruvlarini, ham muntazam soliq auditi kabi tekshiruvlarini o'tkazgan. O'tkazilgan soliq tekshiruvlari va buning natijasida qo'llanilgan jarimalar to'g'risidagi ma'lumotlar barcha soliq to'lovchilar

uchun soliq majburiyatlarini bajarish muhimligini ta'kidlaydi. Unda soliq to'lovchilar tomonidan jarimalardan qochish, amaldagi barcha soliq qonunlari va qoidalariga rioya etilishini ta'minlash uchun soliqni to'g'ri rejalashtirish va qonunchilikka rioya qilish choralarini ko'rish zarurligi ayon bo'lmoqda.

1-jadval

Mamlakatimizda 2019-2023-yillarda soliq imtiyozidan foydalangan

№	YILLAR	SOLIQ IMTIYOZIDAN FOYDALANGAN KORXONALAR		NOTO'G'RI FOYDALANGANLIGI BO'YICHA QO'SHIMCHA HISOBLANGAN			SHUNDAN,					
							KAMERAL NAZORAT (TEKSHIRUV) NATIJASIGA KO'RA			SOLIQ TEKSHIRUVLARI (AUDIT) NATIJASIGA KO'RA		
		SONI	SUMMASI	SONI	SUMMASI	%	SONI	SUMMASI	%	SONI	SUMMASI	%
1.	2019	24 363	22 707,4	603	40,8	0,2	2	0,1	0,2	601	40,7	99,8
2.	2020	18 577	29 135,7	410	51,5	0,2	72	5,6	10,8	338	45,9	89,2
3.	2021	35 794	31 065,6	1 499	95,7	0,3	1 054	73,5	76,9	445	22,1	23,1
4.	2022	14 778	43 899,6	734	85,9	0,2	92	1,7	1,9	642	84,2	98,1
5.	2023	1191 30	72 963,2	1 330	492,7	0,7	687	269,1	54,6	643	223,6	45,4
JAMI		2126 42	199771,4	4 576	766,5	0,4	1 907	350,0	45,7	2 669	416,5	54,3

**korxonalar va ularda o'tkazilgan
soliq tekshiruvlari tahlili², mlrd.so'm**

² Soliq qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

Soliq imtiyozlari bir-birini to'ldiruvchi va bir-biriga zid bo'lmasligini ta'minlash uchun qoidalar, subsidiyalar va grantlar kabi boshqa choralar bilan muvofiqlashtirilgan bo'lishi kerak. Bu foydaning ta'sirini maksimal darajada oshirishga va kutilmagan oqibatlarining oldini olishga yordam beradi.

Xorijiy davlatlarning soliq imtiyozlaridan samarali foydalanishi ularning soliq siyosati, iqtisodiy sharoiti, siyosiy muhiti kabi omillarga qarab turlicha bo'ladi. Xususan, bugungi kundagi faoliyatlarida soliq imtiyozlari hukumatlar uchun qayta tiklanadigan energiya, tadqiqot va ishlanmalar yoki kichik biznesga sarmoya kiritish kabi muayyan xatti-harakatlar yoki sanoatni rag'batlantirish uchun samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, soliq imtiyozlarining samaradorligini aniqlashning yagona metodikasi mavjud emas. Har bir metodikaning o'ziga xos kuchi va cheklovlari bor va tegishli metodika tadqiqot savoliga, ma'lumotlarning mavjudligiga va soliq imtiyozlari dasturi amal qiladigan kontekstga bog'liq. Bundan tashqari, soliq imtiyozlarining samaradorligini baholash soliq tizimlarining murakkabligi va aniq dasturlarning ta'sirini boshqa iqtisodiy omillardan ajratib olish qiyinligi sababli qiyin bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, metodikalarning kombinatsiyasidan foydalanish soliq rag'batlantirish dasturlarining samaradorligi haqida to'liqroq tasavvur berishga yordam beradi.

Soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish bo'yicha xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ular iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va turli ijtimoiy va ekologik maqsadlarga erishishda foydali vosita bo'lishi mumkin. Biroq, soliq imtiyozlarining samaradorligi ularni ishlab chiqish va amalga oshirishga, shuningdek, mamlakatning o'ziga xos sharoitlariga bog'liq.

Soliq imtiyozlaridan tashqari, O'zbekiston iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash uchun ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan yana bir qancha chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak va bu borada quyidagi takliflar mavjud:

Normativ-huquqiy hujjatlarni soddalashtirish: O'zbekiston ma'muriy yukni kamaytirish va korxonalar faoliyatini osonlashtirish uchun o'zining me'yoriy-huquqiy bazasini soddalashtirishi lozim. Bu litsenziyalash tartib-taomillarini

soddalashtirish, byurokratik qog'ozbozlikni kamaytirish va tartibga soluvchi organlarning ijrosidagi shaffoflikni oshirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Infratuzilmani yaxshilash: O'zbekiston iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun infratuzilmani rivojlantirishga sarmoya kiritishi mumkin, masalan, transport tarmoqlarini yaxshilash, telekommunikatsiya infratuzilmasini kengaytirish, energiya va suv resurslaridan foydalanish imkoniyatini oshirish.

Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash: O'zbekiston startaplar va xo'jalik yurituvchi subyektlari uchun moliyaviy imkoniyatlarni ta'minlash, axborot va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini yaxshilash, biznes-inkubatorlar yaratish kabi qulay muhit yaratish orqali tadbirkorlikni rivojlantirishi mumkin.

Ta'lim va inson kapitaliga sarmoya kiritish: O'zbekiston malakali va bilimli ishchi kuchini rivojlantirish uchun ta'lim va o'qitish dasturlariga sarmoya kiritishi mumkin, bu esa biznesni jalb qilish va saqlab qolish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi.

Xalqaro savdoni rag'batlantirish: O'zbekiston savdo to'siqlarini kamaytirish, boshqa davlatlar bilan savdo bitimlarini muzokaralar olib borish va eksportga yo'naltirilgan sanoatni rag'batlantirish orqali xalqaro savdoni rivojlantirishi mumkin.

Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali O'zbekistonda biznes va investorlar uchun yanada qulay muhit yaratish, iqtisodiy o'sishga yordam berish va fuqarolarning umumiy turmush darajasini yaxshilash mumkin. Albatta yuqorida ta'kidlaganimizdek, xalqaro tajribaning eng unumli o'rganish lozim bo'lganini amaliyotga joriy etibgina bu yutuqlarga erishish imkoniyati mavjud.

MANBA VA FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.

